

VINSENT ŞİKULA ƏDƏBİ İRSİNDƏ SLOVAK ÜNSÜRLƏRİ

Leyla Qocayeva

Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: leyla_qocayeva@inbox.ru

Xülasə. Slovakiya ədəbiyyatında bir yazıçı kimi parlaq şəxsiyyətə malik Vinsent çoxsaylı əsərlərində cəmiyyətin və şəxsiyyətin həyatını bədii xüsusiyyətlər ilə əks etdirən bütöv dünya yaratmışdır. XX əsrin Slovak ədəbiyyatı müharibədən sonrakı dövrün dramını ideoloji istiqamətlərin, estetik və bədii konsepsiyaların dəyişməsilə müşayiət olunan sosial və siyasi sarsıntılar, milli adət-ənənələrin çevrilməsi dövrünü əks etdirirdi. Məqalədə Vinsent Şikula ədəbi irsində slovak ünsürləri təhlil edilir.

Açar sözlər: Milli ruh, bədii prinsip, təhkiyə, folklor ənənələri, mənəviyyat.

SLOVAK ELEMENTS IN THE LITERARY HERITAGE OF VINCENT ŠIKULA

Leyla Gojayeva

Azerbaijan University of Languages, Baku, Azerbaijan

Abstract. As a brilliant figure in Slovak literature, Vincent created a whole world in his numerous works that reflected the life of his society and personality with artistic features. Slovak literature of the 20th century reflected the drama of the post-war period, a period of social and political upheavals, accompanied by changes in ideological trends, aesthetic and artistic concepts and the transformation of national customs and traditions. The article analyzes Slovak elements in the literary heritage of Vincent Šikula.

Keywords: National spirit, artistic principle, storytelling, folklore traditions, morality.

СЛОВАЦКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ В ЛИТЕРАТУРНОМ НАСЛЕДИИ ВИНЦЕНТА ШИКУЛЫ

Лейла Годжаева

Азербайджанский Университет Языков, Баку, Азербайджан

Резюме. Винсент, яркая фигура в словацкой литературе как писатель, создал в своих многочисленных произведениях целый мир, отражающий жизнь его общества и личности с художественными чертами. Словацкая литература XX века отразила драматизм послевоенного периода, периода социальных и политических потрясений, сопровождавшихся сменой идеологических течений, эстетических и художественных концепций, трансформацией национальных обычаев и традиций. В статье анализируются словацкие элементы в литературном наследии Винсента Шикеры.

Ключевые слова: Национальный дух, художественное начало, повествование, фольклорные традиции, духовность.

1. Giriş

Slovak ədəbiyyatının son onillikdə inkişafı çox vaxt bir-biri ilə qarşıdurmada olmuş bir neçə mərhələdən keçmişdir. Beləliklə, 1950-ci illərin əvvəlləri Slovakiya ədəbiyyatında sosialist realizminin bərqərar olması ilə bağlıdır, onun sadələşdirilmiş, sxematik forması, ilk növbədə, sosializmin qurulması və “yeni” sosializmin tərbiyəsi mövzusunə həsr olunmuş bir sıra əsərlərdə təqdim edilmişdir. Lakin ciddi ideoloji vəziyyətə və hətta ən yaxşı nümunələrinin aşağı bədii səviyyəsinə görə sosialist realizmi yetkin nəslin ən istedadlı yazıçılarının rədd edilməsinə və debütləri 1950-ci illərin sonlarında - 1960-cı illərin əvvəllərində baş vermiş gənc yazıçıların onun qanunlarından tamamilə imtinasına səbəb oldu. Onların istedadlarının üzə

çıxmasına və inkişafına töhfə verən 1970-ci ilin əvvəllərində “normallaşma” zamanının növbəti soyuqluğu ilə əvəz olundu. Sonrakı dövr ərzində slovak ədəbiyyatı tədricən icazə verilən həddləri aşaraq, bədii differensiasiya və yaradıcılıq azadlığının daha yüksək səviyyəsinə çatdı və köhnəlmiş siyasi sistemin dağılması prosesinə maddi töhfə verdi.

2. Vinsent Şikula yaradıcılığında mərkəzi Avropa ədəbiyyatının təsviri

Mərkəzi Avropanın slavyan xalqlarından birinin və müharibədən sonrakı dövrdə sosialist düşərgəsinə mənsub bir ölkənin mədəni mədəniyyətinin bir hissəsi olmaqla o, bu tarixi proseslərin bütün çətinliklərini yaşamışdır. 90-cı illərdə yeni şəraitdə müstəqil milli-demokratik dövlətdə inkişaf edən ədəbiyyat müəyyən ideyaların qarçısı rolunu xeyli dərəcədə itirdi. Sənət əsərinin estetik keyfiyyətləri prioritet məsələyə çevrildi. Ancaq böyük və orta nəsillə yazıçıların ədəbiyyatda fəal iştirakı sayəsində yaradıcılıq rəngarəngliyi hələ də qorunub saxlanılsa da, bu keçid dövründə nəzərə çarpan bədii nailiyyətlər az idi [1, s.176]. Minilliyin sonunda slovak ədəbiyyatında aparıcı mövqeləri, əsasən, kiçik janr formalarında dövrümüzün qloballaşma dövründə insanın real və ya faktiki olaraq xəyali problemlərinə yönəlmiş gənc müəlliflər tuturdu.

Vinsent Şikula ədəbi irsi XX əsrin ikinci yarısında Slovakiya ədəbiyyatında çağdaş yaradıcılıq yolunun ən orijinal və nəzərəçarpan hadisələrindən birinə çevrilmişdir və onun bir sıra görkəmli əsərlərində təcəssüm tapmış geniş bədii lövhələr müəllifin böyük ustalığından xəbər verir. Müharibədən sonrakı illərdən XX-XXI əsrlərin əvvəllərinə qədər Slovakiyanın mürəkkəb inkişaf mərhələlərini şəxsi təcrübədən keçirən və yaradıcılıqla yenidən düşünən V. Şikula xalqın mədəni həyatında bir çox mühüm xüsusiyyətləri və xarakterik meylləri ədəbi irsində ifadə etməyi bacardı. Onun kitabları Slovak cəmiyyətinin keçmişini və müasirliyini, bir fərdin təcrübələrini və taleyini özündə cəmləşdirən xüsusi bədii dünya təqdim edir, V. Şikulanın yaradıcılığı bir çox cəhətdən öz dövrünün slovak ədəbiyyatının ideya-bədii axtarışları, eləcə də əvvəlki dövrlərin milli mədəniyyət ənənələri ilə bağlıdır.

Rus və Slovak ədəbiyyatşünaslarının və tənqidçilərinin bu mövzuda dərc olunmuş əsas əsərlərinin təhlili göstərdi ki, Şikulanın əsərləri daim tədqiqatçılar arasında maraq doğurub. Müəllifin təfərrüata diqqət yetirməsi, süjetin qeyri-müəyyənliyi, povestin polifoniyası, nəsr mətninin ritmi kimi cəhətləri əsərlərə marağı daha da artırmışdır. Vinsent Şikulanın yaradıcılığının müqayisəli tarixi və ədəbi tədqiqi, həm slovak ədəbiyyatının ümumi konteksti, həm də onun ayrı-ayrı dövrləri ilə sıx əlaqəsi haqqında nəticə çıxarmağa imkan verirdi. Yazıcının ilk bədii əhəmiyyətli əsərlərinin təhlili onların altmışıncı illərin Slovak ədəbiyyatı və hər şeydən əvvəl o vaxtkı gənc nəsillə yazıçıların nəsr kontekstində nəzərdən keçirilməsinin qanunauyğunluğunu təsdiq etdi. Yazıcının 60-cı illərin kitablarında təsvir etdiyi bədii dünya onun sonrakı əsərlərində də öz əsas xüsusiyyətlərini qoruyub-saxlamışdır və bu yaradıcılığın mərkəzində incəruhlı, dünyaya və bəşəriyyətə münasibətdə həssas bir insan modeli var idi [3, s.45]. Bütün bədii orijinallığına baxmayaraq, V. Şikulanın yaradıcılığı xüsusilə də ilkin mərhələdə 1960-cı illərin gənc nəsrinin ruhuna üzvi şəkildə yaxın idi. Onu həmyaşıdları ilə ümumi dəyişiklik ehtiyacı hissi, bədii təfəkkürün üsul və formalarını yeniləmək və

fərdiləşdirmək istəyi birləşdirdi. Onların ədəbi və insani taleləri sonradan fərqli şəkildə inkişaf etdi, lakin hər birinin başlanğıc nöqtəsi yaradıcılıq ab-havası və sərbəst polemika ilə “Gənc Əsər” vaxtı oldu.

3. Şikula əsərləri slovak ədəbiyyatı nümunəsi kimi

“Ustadlar” trilogiyası İkinci Dünya Müharibəsi və Slovakiya Milli üsyanı mövzusunda yazılmışdır. Bu da müharibədən sonrakı Slovak ədəbiyyatında əsas yerlərdən birini tutur. V. Şikulanın püxtələşmiş ideya-bədii prinsiplərini əks etdirən ən yüksək əsərlərindən biri kimi “Ustadlar” trilogiyasının ətraflı təhlili göstərdi ki, o, əvvəlki mərhələnin nəsrinə nisbətən yeni, tarixin faciəli hadisələri, ideoloji klişelərdən uzaq, adi bir insanın, Slovak kəndinin sakininin dünyagörüşünə əsaslanan daha həyati baxış təqdim edir. Yazıçı əvvəlcə böyük epik janra müraciət etdi və sonradan bu janra bir neçə dəfə qayıtdı. V. Şikulanın yaradıcılıq üslubunun unikallığını başa düşmək üçün ilk növbədə adi zahiri anti-qəhrəman insanın qəhrəman kimi seçimi ilə şərtlənən sosialist realizmi prinsiplərinə əsaslanan “Ustadlar”a nəzər yetirmək lazımdır. Xalqın başına gələn tarixi sınaqlar V. Şikula tərəfindən əsl ümumbəşəri miqyasını itirmədən bir Slovak ailəsinin taleyində təcəssüm olunur. Yazıçının bədii məharəti xüsusilə emosional zəngin və psixoloji cəhətdən inandırıcı personajların bütöv qalereyasının yaradılmasında ifadə olundu.

Beləliklə, hadisə xətti müəllifin süjetlə assosiativ və tematik olaraq əlaqəli müxtəlif mövzulardakı açıqlamaları, habelə fərqli xarakterli ifadələr - izahlı, şərh, məsəl, bioqrafik səhnələrlə dəfələrlə kəsilir. Əsərin iki rəvayətçi, iki əsas təhkiyəçi, iki qadın tipi, həm mərkəzi personajlar, həm də ikinci dərəcəli personajlar üçün “qoşalar” və s. olmasında ikililiyin xarakterik prinsipinin trilogiyasının bədii quruluşunda inkişaf da qeyd olunur. Həmçinin, trilogiyada əvvəlki illərin sərt ədəbi normaları ilə orijinal polemika vasitəsi və müəyyən binar oppozisiya meydana çıxır.

V. Şikulanın “Ustadlar” trilogiyasını müharibə və üsyan haqqında nəsrin tematik xəttinin davamı və yaradıcı inkişafı kimi Slovak ədəbiyyatının diaxronik, şaquli bölməsi kimi araşdırmaq daha doğrudur. Eyni zamanda, 70-80-ci illərin ikinci yarısının Slovak nəsrində V. Şikula kimi milli xarakterin ümumi və fərdi xüsusiyyətlərinin Slovakiya tarixinin məntiqini yeni anlamağa can atan orta nəsil yazıçılarının bir sıra əsas əsərlərinin yaranması ilə bağlı sinxron kontekst də qeyd edilmişdir.

Yazıçının 1980-90-cı illərdə yaratdığı əsərləri - “Matey” romanını və “Ornament” və “Külək fırlanğıcı” dilogiyasını bu illərin ədəbi vəziyyəti və xüsusilə səmərəli görünənlərlə əlaqələndirərək XX əsr Slovak ədəbiyyatının geniş tarixi əhəmiyyətli şəkildə təsvir edilmişdir. Vinsent Şikulanın yaradıcılığı Slovak ədəbiyyatı tarixində parlaq üzvi bənd kimi səciyyələndirilir. Sosialist realizminin bilavasitə əvvəlki mərhələsinə münasibətdə polemik olaraq, o, müəyyən mənada humanist ədəbiyyat ənənələri ilə ilk növbədə 20-ci əsrin psixoloji nəsrilə davamlılığı bərpa etdi. Əsərdə göstəriləni kimi, V. Şikulanın ədəbi irsinin Slovak

ədəbiyyatı irsi ilə sıx əlaqəsi bir neçə müstəvidə əks etdirilmişdir. Bu, daha çox XIX əsrdə Slovakiya mədəniyyəti xadimlərinin, tarixi hadisələr fonunda çıxış edən personajlar kimi təqdim edilən xalqın maarifçilərinin obrazlarında oxuculara ötürülür [2]. Daha gizli bir səviyyə ideoloji-bədii baxımdan, yazıçının yaradıcılığını keçmiş Slovak ədəbiyyatının humanist və estetik prinsipləri ilə bağlayan daxili oxşarlıqda özünü göstərir.

1980-90-cı illərdə nəzərdən keçirilən əsərlərdə V. Şikulanın bədii sisteminin, onun janr və povest formalarının sonrakı inkişafı öz əksini tapıb. “Matey” romanını təhlil edərkən həm ayrı-ayrı epizodlarda, həm də süjet və xarakter sisteminin ümumi kontekstində mövcud olan bir sıra müxtəlif ədəbi xatirələr qeyd edilmişdir. Romanda qeyd olunan bəzi motivlər, canlı təbiətin təsvirləri, Slovak folklorunun mifik və əfsanəvi şəxsiyyətləri onu Slovak naturalist nasirlərinin əsərləri ilə müqayisə etməyə və mövcud konvergensiyləri qeyd etməyə imkan verdi.

“Ornament” və “Külək fırlanğıcı” dilogiyasının nümunəsindən istifadə edərək, subyektiv psixoloji introspeksiya prinsipinə əsaslanan romanın digər janr müxtəlifliyi göstərilmişdir [5]. Onun məzmununun mühüm elementlərindən biri də sosializm dövrünün ictimai-siyasi deformasiyaları və onların insanların taleyində əks olunması müəllifin qaldırdığı mövzudur. Dərin psixologizm, konfessionalizm, povestin pessimist tonu kimi xüsusiyyətlərlə yanaşı, V. Şikula dilogiyasının XX əsrin Slovak psixoloji nəsrilə ilə xüsusən də Slovak ekspressionizmi ilə genetik bağlılığını göstərərək poetikanın müəyyən cəhətlərinin də (üslubun emosionallığı, məkan-zaman yerdəyişmələri, daxili monoloqların bolluğu) olduğunu qeyd etmək lazımdır.

V. Şikulanın əsərlərinin poeziyasının əsas xüsusiyyətləri, onun xarakterlərinin bədii səciyyələndirilməsinin özünəməxsus üsulları, müəllif üslubunun xüsusiyyətləri üzə çıxarılır. Onun bədii formalaşması prosesində baş verən janr strukturunun inkişafı və mürəkkəbləşməsi izlənilir. Hekayə və novellalarla yanaşı iri ədəbi əsərlər - roman, trilogiya, dilogiya, tarixi roman meydana çıxanda onun uşaq ədəbiyyatına, esse formasına, poeziyaya dönüşü də xüsusilə qeyd olunmalıdır. Süjet xətti tez-tez daxil edilmiş epizodlar və müəllifin təxribatları - hekayələr, əfsanələr, məsəllər, oxucuya ünvanlanan şəxsi mülahizələrlə kəşifir. Müşahidələrimə əsasən, belə mürəkkəb quruluş bir tərəfdən əsərin məkan-zaman çərçivəsini xeyli genişləndirir, digər tərəfdən də epik toxumaya şəxsi, emosional ifadənin lirik səsinə qatır.

Vinsent Şikulanın əsərlərində digər xarakterik povest qurğusunu - bir növ ikiliyi, mətnə onilliklərlə ayrılmış iki zaman təbəqəsinin, rəvayətçinin iki yaşının (gənclikdə və yetkinlikdə) olmasını, qoşalaşmış” qəhrəmanların və personajların daxili keyfiyyətləri vurğulanmışdır. Bədii obraza əlavə qeyri-müəyyənlik və həcm verən reallığı əks etdirmə prinsipi kimi ikilik V. Şikulanın bir çox əsərlərində, ilk növbədə əsas janrlı əsərlərdə bu və ya digər formada istifadə olunur [4, s.76]. Aparılan tədqiqatlar Vinsent Şikulanın əsərlərində yaradılmış bədii dünyanın vahid və universal mahiyyəti haqqında qənaətə gəlməyə əsas verir. Vinsent Şikulanın XX əsr ədəbiyyatının məhsuldar ənənələrini davam etdirərək Slovak ədəbiyyatının özünəməxsus milli simasını müəyyən edən ən böyük yazıçılarla bir sırada dayanmışdır.

Nəticə. Ədibin yaradıcılığında yaranan bədii dünya - həll olunan ideya-struktur problemlərdən asılı olaraq müəllif-təhkiyəçi, qəhrəman-təhkiyəçi, obyektiv rəvayətçinin iştirakı ilə, yəni orijinal nəql üsulları ilə seçilir. Ümumiyyətlə, onlar müəllif prinsipinin fəal iştirakı, süjetdə və personajlarda avtobiografik motivlərdən istifadə, povestin subyektivliyi ilə xarakterizə olunur. Qeyd olunanları nəzər alaraq, bir sıra əsas janrlı əsərlərdə Vinsent Şikula xüsusi süjet qurma üsullarından istifadə edir ki, bu da həm əsərlərin kompozisiyasında, həm də məzmununda öz əksini tapır. Slovakiya ədəbiyyatının dövrü təhlili Vinsent Şikula yaradıcılığı vasitəsilə azərbaycan dilində araşdırılmışdır. Məqalənin nəticələri xarici ölkələr ədəbiyyatı üzrə dərs vəsaitinə daxil ola bilər və gələcəkdə mərkəzi-şərqi Avropa ədəbiyyatı fənninin tədrisində istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Chitnis R.A. (2004), Literature in Post-Communist Russia and Eastern Europe: The Russian, Czech and Slovak Fiction of the Changes 1988-98. Routledge, 176.
2. Mihailovich V.D. (1977), White Stones and Fir Trees: An Anthology of Contemporary Slavic Literature. Fairleigh Dickinson Press.
3. Pedro P. (1995), History of Slovak Literature. McGill-Queen's University Press, 45.
4. Sikula V. (2018), Deti. Bratislava, 128.
5. <https://www.arhipelag.rs/autori/vincent-sikula/>